

Het aquacultuuronderzoek tussen bedrijf, overheid en politiek

door Renger Dijkema

Met aquacultuur bedoel ik de schelpdiercultuur die, afgezien van een aantal geïsoleerde pogingen tot oestercultuur, dateert uit de periode 1860-1870, en de visteelt, die rond 1850 werd geïnitieerd door koning Willem III.

Het begin van zowel de schelpdiercultuur als de visteelt is indertijd niet gebaseerd geweest op zaken als research en development, feasibility studies of pilot-projects. In de regel was het zo dat een aantal welgestelde burgers en politici vond dat ergens vis- of schelpdierstapels uitgeput raakten en dat er iets te verdienen viel met het aanvullen daarvan of met het kweken voor de consumptie. Ze stapten dan naar de overheid om die voor hun plan te winnen en natuurlijk ook om die mee te laten financieren.

In beide bovengenoemde gevallen is dat goed gelukt en zo zijn de schelpdier- en de viskweeksector ontstaan. De eerste expertise werd eenvoudig en goedkoop verkregen door studiereizen naar het buitenland te maken. Aan de hand van de aldus vergaarde kennis maakte men voorlichtingsmateriaal in de vorm van handleidingen en brochures, en de bedrijfstak kon van start gaan.

Proeven

Daarna begon men dan met datgene wat tegenwoordig 'onderzoek' zou heten; men noemde dat toen eenvoudig 'proeven'. Deze werden vaak uitgevoerd in oorden waar dat goed uitkwam: voor de visteelt waren dat rond 1865 onder andere de slangenzaal van Artis en de tuinen van paleis Het Loo, voor de schelpdiercultuur proefpercelen in de Waddenzee of in Zeeland. Onderzoek voor de schelpdiercultuur werd voor het eerst in 1881 door de Nederlandse Dierkundige Vereniging uitgevoerd. Onderzoeksinstituten ontstonden pas later.

Hun oorsprong dateert van 1888, het jaar waarin de eerste Wetenschappelijk Adviseur in Visscherijzaken, dr P.P.C. Hoek, werd aangesteld. Hoek was een uitermate kundig en productief onderzoeker, die actief was op alle gebieden van de visserij en aquacultuur. Hij moet worden beschouwd als de grondlegger van het visserij- en aquacultuuronderzoek in ons land. Het onderzoek werd uitgevoerd op verschillende laboratoria, vooral in Den Helder, maar ook in Bergen en Zoom, bij universiteiten en er was zelfs een varend laboratorium, de 'Meerval'.

In 1912 volgt de instelling van het Rijksinstituut voor Biologisch Visserijonderzoek in Haarlem. Uit die tijd stamt ook een interessant experiment van Havinga die tussen 1919 en 1927 geprobeerde in de Oosterschelde kreeft te kweken om de kreeftenstand te verbeteren. Voor de schelpdiercultuur, en vooral voor de oestercultuur die tot 1963 de belangrijkste tak van aquacultuur in ons land was, is vanaf 1881 tot op de huidige dag onderzoek uitgevoerd.

Het visteeltonderzoek, vooral naar de teelt van karper en zalmachtigen, werd in de eerste helft van deze eeuw vooral op praktijkschaal uitgevoerd. In eerste instantie gebeurde dat onder auspiciën van de Commissie voor de Vischfokkerij. Rond 1900 pleitten autoriteiten als Hoek en Mulier al voor de instelling van een proefstation voor de visteelt en binnenvisserij aan de Rijkslandbouwschool in Wageningen, waar zij betere mogelijkheden aanwezig achten dan in Den Helder. In 1952 werd de Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij in het leven geroepen, met als belangrijkste taak het produceren en uitzetten van pootvis voor de sport- en beroepsvisserij. Het onderzoek van de OVB was uiteraard gericht op pootvis en omvatte onder meer het karperonderzoek waarop Huisman in 1974 promoveerde.

Meerval

Om de in de naoorlogse jaren geleidelijk in omvang afnemende teelt van consumptievis bekommerde de overheid zich nauwelijks. Toch bleef de behoefte aan onderzoek en voorlichting bestaan die al in het begin van deze eeuw was gesignaleerd. Na eerste besprekingen in 1967 werd uiteindelijk in 1975 aan de Landbouwhogeschool de vakgroep Visteelt en Visserij in het leven geroepen. Het was voor het eerst, dat structureel op fundamenteel wetenschappelijk niveau visteeltonderzoek kon worden bedreven. Niemand had dan ook vermoed dat het onderzoek van deze vakgroep door het lanceren van de Afrikaanse meerval, die bedoeld was als onverwoestbare oefen- en proefvis, zo'n snelle positieve invloed op de aquacultuurpraktijk in ons land zou hebben en dat de dissertatie van Herre Hogendoorn op het nachtkastje van menig meervalkweker terecht zou komen. Daarbij duikt de rol van de politiek en de overheid weer op: veel van de zestig kwekers die zich in 1981 zonder al te veel nadenken op de meervalteelt stort-

ten, waren als gevolg van de melk- en mestpolitiek van de overheid op zoek naar andere teelten.

Door toedoen van diezelfde politiek begon bij het RIVO enige tijd later het onderzoek aan de visteelt. Deze ontwikkeling was vooral een gevolg van succesvol lobbywerk door de in 1981 door een enthousiast groepje startende zeeviskwekers opgerichte Vereniging Aquacultuur. Het gestaalde kader dat toen de toon in de vereniging aangaf, het duo Evert Liewes en Ton Lemmens, wist de Vaste Kamercommissie voor de Visserij en de toenmalige staatssecretaris van Landbouw en Visserij, de heer Ploeg, zo enthousiast voor de visteelt te maken, dat de overheid in 1985 besloot het RIVO visteeltonderzoek te laten uitvoeren.

Het streven van het bedrijfsleven om ook de voorlichting door de overheid gerealiseerd te krijgen, werd niet helemaal werkelijkheid, maar in 1985 werd bij de Directie Visserijen van het ministerie wel een visteeltkundig ambtenaar aangesteld. Die functie verdween overigens na een aantal jaren weer.

Praktijkgericht

Over wat voor onderzoek gaat het nu en de komende jaren? Het onderzoek van de vakgroep Visteelt en Visserij heeft in de regel een lange-termijn karakter. Het omvat een veelheid van onderwerpen, variërend van voeding, groei en residuen van geneesmiddelen tot geslachtsdifferentiatie bij vooral paling, meerval en karper. Het onderzoek van de Vakgroep is dus met name van fundamenteel belang voor de aquacultuur, maar aan de meerval hebben we kunnen zien hoe dat onderzoek soms ineens een drastische invloed op de praktijk kan hebben. Bij het praktijkgerichte onderzoek van het RIVO hebben de afgelopen jaren vooral de opkweek en voeding van aal en glasaal, de tarbotteelt in recirculatiesystemen en de afvalstoffenproblematiek de aandacht gehad. Ziek-

teproblemen scoren ook erg hoog, zowel in de schelpdier- als in de visteeltsector. Het CDI heeft hier een belangrijke controlerende, ondersteunende en onderzoekstaak. De vraag om onderzoek naar nieuwe soorten in de visteelt en de schelpdiercultuur komt steeds weer terug. Discussies over zalm en regenboogforelkweek in Nederland zijn inmiddels uitgewoed, tarbot begint de stap naar de commerciële kweek te nemen, maar de teelt van kabeljauw, kwi-kwi, goerami's, steur, kreeft, palourdes en sint-jacobsschelpen in ons land levert nog regelmatig stof voor discussie. In het buitenland wordt gewerkt aan de ontwikkeling van de teelt van weer andere veelbelovende soorten koudwatervissen zoals heilbot en zeewolf, aan inktvissen, een interessante groep waarvan de commerciële haalbaarheid echter nog niet vaststaat, tropische garnalen en warmwatervissoorten.

Warmwatervissen

De in ons land behoorlijk geavanceerde techniek van recirculatiesystemen met zoet- en zoutwater maakt de teelt van een groot aantal warmwatervissen in principe mogelijk. Het gaat er om te proberen hoe deze soorten op de omstandigheden in recirculatiesystemen reageren en hoe het staat met de verhouding tussen marktprijs en kostprijs. Een probleem is, dat je voor het van het begin af aan ontwikkelen van een nieuwe soort vaak langdurig onderzoek moet doen, en daarvoor is de Nederlandse onderzoekscapaciteit te klein. We moeten het dus vooral hebben van succesvolle kandidaat-soorten uit het buitenland. Het uitzoeken of die het onder Nederlandse omstandigheden kunnen worden geproduceerd, wordt al wel op bedrijven gedaan. Zoiets zou ook op grotere schaal door een groep kwekers in samenwerking met onderzoekers kunnen worden opgepakt. Er is zeker een aantal gebieden te bedenken waar voor groepen bedrijven

onderzoek kan worden gedaan zonder dat er bedrijfsgeheimen doorsijpelen. Een groep palingkwekers heeft al regelmatig contact met het onderzoek, en zoiets kan ook voor andere kwekers nuttig zijn. In de landbouw bestaan er veel van dit soort studieclubjes waarin producenten zich buigen over allerlei problemen of perspectieven, samen met voorlichters en onderzoekers.

Het schelpdieronderzoek wordt de laatste jaren voor een belangrijk deel in beslag genomen door onderzoek aan wilde bestanden. Het onderzoek op het gebied van de cultuurtechniek is daardoor even naar de achtergrond verschoven. Wat betreft de mossel- en oestercultuur zie ik de komende jaren de nadruk liggen op onderzoek naar vergroting van de cultuurefficiëncy van de mosselteelt, door de sterfte van uitgezaaid mosselzaad verder terug te dringen. De problemen van de oestercultuur met de Bonamia-ziekte in de platte oester zullen voorlopig nog wel de aandacht blijven vragen, waarbij ik me overigens afvraag of we er in ons land met de huidige bodemcultuur überhaupt een oplossing voor zullen vinden.

Verzelfstandiging

In de voorgaande voorbeelden zijn aquacultuuronderzoek, onderwijs en voorlichting door de overheid als taak gezien, daartoe aangezet door economische perspectieven en druk vanuit het bedrijfsleven en politiek. Deze overheidsrol is geheel overeenkomstig het negentiende-eeuwse concept van de combinatie van landbouwkundig onderzoek, voorlichting en onderwijs: het fameuze OVO-drieluik, dat de Nederlandse land- en tuinbouw groot heeft gemaakt. Het concept gaat er van uit dat landbouw en visserij, en dus ook de aquacultuur, bestaan uit een groot aantal kleine ondernemingen die zelf het dure onderzoek niet kunnen bekostigen. Maar de tijden veranderen. De groei is uit de primaire agrarische bedrijfs-

tak en de grote bedrijven in de agro-voedingsindustrie doppen hun eigen researchboontjes wel. Stimulering van de primaire agrarische bedrijfstak wordt niet langer nodig geacht en in het algemeen stoot de overheid veel ondersteunende activiteiten voor het bedrijfsleven als eigen taak af. Voorbeelden zijn de juist voltooide verzelfstandiging van de Dienst Landbouvoorlichting en de komende verzelfstandiging van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO), waarvan het RIVO, het LEI en het CDI onderdelen zijn. Kortom, de overheid beperkt zich tot regelgeving en onderwijs en betaalt onderzoek voornamelijk wanneer dat voor het beleid noodzakelijk is.

Onderzoek en voorlichting in het directe belang van het bedrijfsleven zullen dan ook grotendeels door dat bedrijfsleven moeten worden betaald. Voor het aquacultuuronderzoek van het RIVO betekent dit dat de komende jaren het bedrijfsleven in een belangrijk deel van de kosten van het onderzoek zal moeten bijdragen. Dit geldt vooral voor het visteeltonderzoek, dat op het RIVO in IJmuiden wordt uitgevoerd. Dat kan niet bestaan van losse onderzoeksopdrachten en daarom is een structurele oplossing de enige manier om de continuïteit te garanderen. Het RIVO zal het komende jaar aan de visteeltsector en de overheid een plan aanbieden voor bedrijfsbegeleiding voor de visteeltbedrijven, gekoppeld aan onderzoek, waarbij de overheid een afnemend en het bedrijfsleven een groeiend deel van de kosten draagt. Lukt dit plan niet, dan ziet het er voor het RIVO-visteeltonderzoek somber uit. Ook voor het onderzoek van het Landbouw Economisch Instituut is een belangrijke externe financiering nodig. Het onderzoek van de Vakgroep Visteelt en Visserij van de Landbouwwuniversiteit in Wageningen valt buiten deze verzelfstandigingsoperatie, maar heeft ook te kampen met bezuinigingen en efficiency-operaties.

EG-programma's

Een factor die sinds een aantal jaren een rol speelt bij de financiering en sturing van het aquacultuuronderzoek is de Europese Gemeenschap. Die neemt voor een deel de financierende rol van de nationale overheden over, onder andere door middel van grote kaderprogramma's, zoals FAR en AIR. Van het FAR project worden 47 grote en kleine aquacultuuronderzoeksprojecten medegefinancierd van in totaal 130 projecten op het gebied van aquacultuur en visserij. Dat is een opmerkelijk hoge score voor het aquacultuuronderzoek, die dan ook enige afgunst opwekt in visserijonderzoekskringen. Op deze manier probeert de EG ook het onderzoek te sturen. Dat is bij de laatste twee programma's vooral gebeurd in de richting van praktijkgeoriënteerd onderzoek, samenwerking tussen instituten en het midden- en kleinbedrijf in de verschillende landen, met een sterke nadruk op kwaliteit en innovatie. Inhoudelijk lagen de prioriteiten bij onderzoek aan gezondheid, nieuwe soorten en de interactie tussen aquacultuur en milieu. Tijdens een vergadering over de prioriteiten in een volgend programma waaraan ik deze zomer heb deelgenomen, werden voor het onderzoek voor de vis- en schelpdierteelt als hoogste prioriteiten geformuleerd: gezondheid, genetica en milieuproblematiek.

Invloed sector

Ik wil nog even terugkomen op de interactie tussen aquacultuursector, politiek en overheid. We hebben gezien dat de overheid de sector een belangrijk deel van het onderzoek laat betalen. Meebetalen aan het onderzoek zal ook betekenen dat de betaler een vinger in de pap heeft. Welke invloed heeft de sector op dat onderzoek? In de raden van toezicht van de DLO instituten zal het bedrijfsleven structureel vertegenwoordigd zijn. Doordat het bedrijf meebetaalt, zal het veel sterker dan in het ver-

leden de richting van het onderzoek kunnen meebepalen. De onderzoekers zullen er overigens wel aan moeten wennen dat het bedrijfsleven veel directer gaat bepalen wat er onderzocht gaat worden dan vroeger, toen een onderzoeker nog behoorlijk wat vrijheid had.

Het Produktschap voor Vis en Visprodukten (PVV) fungeert als gesprekspartner van de verschillende producentenorganisaties met het onderzoek en de overheid. Via de Europese samenwerkende producenten-organisaties (COPA-Cogeca) is het voor het bedrijfsleven mogelijk om enige invloed uit te oefenen op de EEG. Je moet je daarvan natuurlijk niet teveel voorstellen, maar het Nederlandse aquacultuuronderzoek is, zo ver ik heb kunnen merken, in Brussel weinig bekend. Het is vrijwel zeker dat onderzoekers in de toekomst met de EG te maken zullen krijgen, en daarom is het zaak om daar zijn neus te laten zien.

Een probleem moet al erg nijpend zijn, wil de sector spontaan om onderzoek komen vragen. In de praktijk komen onderzoekers doorgaans met ideeën en voorstellen, meestal steunend op de informatie uit hun eigen netwerken in de sector. Toch moeten de vragen uit de sector zelf voortkomen. Wanneer daarbinnen een goede overlegstructuur bestaat, kunnen problemen sneller en beter worden geïdentificeerd en in onderzoeksvragen vertaald. Ook financiering van het onderzoek kan dan binnen de sector worden geregeld.

Even belangrijk als de financiering van het onderzoek door het bedrijfsleven is dat het bedrijfsleven een visie ontwikkelt op het soort onderzoek dat nodig is. Onderzoekjes op korte termijn blijken achteraf vaak stoplappen te zijn. Een structurele oplossing van veel problemen vraagt om een aanpak op langere termijn. Voor het ontwikkelen van zo'n visie is een overlegstructuur nodig. De visteeltsector wordt gevormd door een heterogene en weinig georganiseerde groep van in totaal onge-

veer 70 bedrijven, de siervisteelt niet meegetrekkend. In de schelpdiersector bestaat van oudsher een goed werkende organisatie. De mosselsector heeft zelfs een onderzoeksfonds, dat door kwekers en handelaars uithefingen wordt betaald. Men weet daar de kosten van onderzoek vaak te drukken door het ter beschikking stellen van eigen personeel en schepen. De visteeltsector zou zo iets ook met installaties kunnen doen, waarbij dan tegelijk onderzoek op praktijkschaal mogelijk wordt.

We hebben gezien dat:

- Het initiatief voor aquacultuuronderzoek en voorlichting, uitgevoerd door de overheid, in het verleden vaak werd kwam uit de maatschappij of het bedrijfsleven zelf.
- De overheid doorgaans een stimulerende rol op zich nam, tot ze na ruim een eeuw er de brui aan gaf en het bedrijfsleven nu aan onderzoek en voorlichting laat meebetalen.
- Het bedrijfsleven zal moeten beslissen of er onderzoek nodig is, wat voor onderzoek dit zal moeten zijn en hoe dit zal worden gefinancierd.
- Via vertegenwoordiging in de onderzoeksinstituten het betalende bedrijfsleven invloed op het onderzoek kan uitoefenen.
- Het daarvoor nodig is dat vooral het visteeltbedrijf zich organiseert en in discussie gaat met de overheid en de onderzoekers.
- De EEG een nieuwe en belangrijke financier voor onderzoek is geworden, en dat de onderzoekers steeds meer moeite zullen moeten doen om hun projecten daardoor medegefinancierd te krijgen, in samenwerking met bedrijven.
- De EEG probeert het onderzoek te sturen; onderzoekers en ook het bedrijfsleven kunnen daar invloed op uitoefenen.

Kortom, we gaan voor onderzoek en sector opwindende jaren tegemoet.